

PROGRAMRENDSZER MAGYAR NYELVŰ SZÖVEGEK SZAVAINAK TÖVESÍTÉSÉHEZ

Balogh Zoltán

Infelior Rendszertechnikai Vállalat

1. A PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

Szöveges információtároló és -kereső rendszerek kialakításánál gyakori probléma a tárolandó szövegek szakmai szóanyagának a szövegből való kigyűjtése, a rendszer működéséhez szükséges szótárak, tezauruszok készítéséhez. A már létező szótárakban meg kell keresni a szövegben talált, ott többnyire toldalékokkal ellátott szavakat, hogy megállapítható legyen róluk, az adott szótó szerepelt-e már a szótárban vagy tezauruszban, vagy bővíteni kell-e vele a szótárak valamelyikét. Nehezíti a megoldást, hogy a szöveg vizsgált szava ezenkívül hibásan is lehet leírva, vagy rövidített formában szerepelhet. Az eredményre mindenekelőtt a tezaurusz szóanyagának gyűjtésénél, az indexelésnél, kérdés elemzésénél vagy az input ellenőrzésénél lehet szükség. Mélyebb feltáró munkánál a szövegszó pontos szerkezetének, szófajának meghatározása is nagy szerepet játszik. A problémát egy számítógépet működtető programrendszerrel kívántuk megoldani, amelylyel a magyar nyelvű, vagy ahhoz hasonló strukturáju /morféma szerkezetű/ szövegek automatikus elemzése lehetséges. Közelebbről a cél a szöveg szavai közül a jelentéssel nem bíró vagy a szövegben tartalmat kifejezetten nem hordozó szavak felismerése, a kifejezést hordozó szavak nyelvtani besorolása, kötőhangjainak, jelentést nem módosító préfix és szuffixeinek levágása és azonosítása, az esetleges tőhangváltások, hasonulások felismerése és eredeti tövekre való visszavezetése. A felhasznált kódolási és kategória rendszereket nagyrészt az MTA Nyelvtudományi Intézete dolgozta ki.

2. A FELHASZNÁLT PROGRAMRENDSZER

Az IBM 360 OS PL/L nyelv F szintjén megírt programrendszer a fenti feladat végrehajtását az alábbi korlátozó feltételekkel oldja meg:

a/ A szóelemzéshez és felismeréshez közepes méretű, legfeljebb 5000 szavas szótárakat használ, amelyekben igen gyors keresési algoritmusokkal keres.

b/ A prefixeket, tőhangváltozásokat, hasonulásokat még nem kezeli a végcélként kitűzött módon. Az ilyen szavakat szótárak segítségével megkerülve dolgozza fel. A szuffixek előtt a kötőhangokat felismeri.

c/ A sorrelválasztásból adódó szótöredékeket nem vonja össze, így ezeket nem elemzi.

2.1 A felhasznált szótárak

2.1.1 A toldaléktár

A tövesítéshez, illetve az ezt célzó összehasonlításhoz és felismeréshez a program szerint működő számítógép háromféle szótárt használ fel; az un. toldaléktárt, a jelentéshordozó szótövek szótárát, a tőszótárt és a tartalom kifejezésében részt nem vevő szavak /szótövek/ szótárát: az un. nullszótárt.

Szerkezete:

1. toldalék /maximálisan 10 betű/

2. toldalék kódja /decimális sorszám/

3. Jelölés arra nézve, hogy a toldalék milyen szófajú tővel társul a szó végén, éspedig

a/ névmással,

b/ tulajdonnévvel,

c/ melléknévvel,

d/ számnevekkel vagy

e/ a szó elején

Ha a toldalék szócikkében a megfelelő pozícióban megfelelő l-es áll, akkor társulhat az illető szófajú tővel, ha 0, akkor nem.

2.1.2 A jelentéshordozó tövek szótára /tőszótár/ és a tartalom kifejezésében részt nem vevő szavak szótára /null- vagy funkcionális szótár

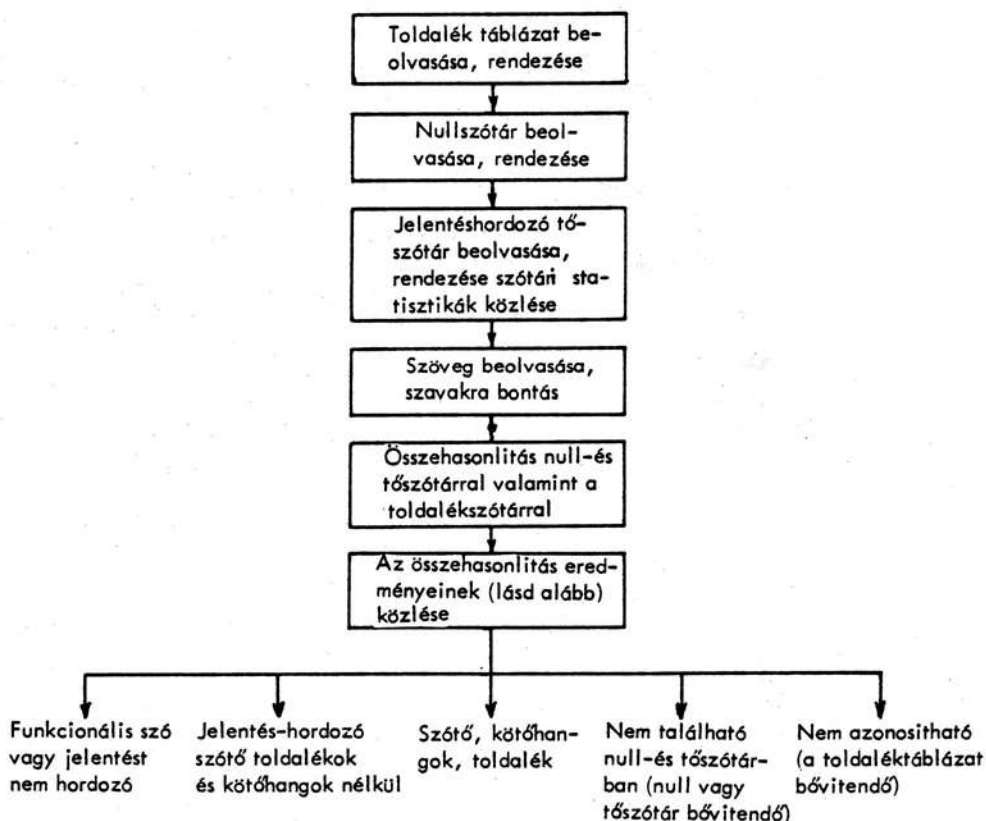
Szerkezete:

1. szótó /maximálisan 26 karakter/

2. szófaji kód /az MTA Nyelvtudományi Intézeténél alkalmazott két karakteres kódrendszer szerint, bővítésekkel/

Jellegét /szerkezetét/ tekintve a nullszótár is tekinthető tőszótárnak. A rövidség kedvéért azonban a továbbiakban a jelentéshordozó tövek szótárát nevezzük tőszótárnak.

2.2 A PROGRAMRENDSZER SZERKEZETE ÉS MŰKÖDÉSE

A fentiekben vázlatosan ábrázolt programok szerint működő számítógép a folyamat eredményeként minden megvizsgált szövegszóról közli az ábrán feltüntetett "üzenetek" valamelyikét: a szótövet, a szófaji kódot, az esetleges kötőhangokat, a toldalékot, a toldalék összes kódját és megjelölését.

3. A KISÉRLETI ANYAG ÉS A FELDOLGOZÁS EREDMÉNYEI

Kísérleteink anyaga bármilyen szakszöveg lehetett volna, melyhez a megfelelő szótárak rendelkezésünkre állnak. Mivel a korábbi munkáink során jogszabályok szövegeit vizsgáltuk, ezekhez viszonylag egyszerűen el tudtuk készíteni a tő- és a nullszótárt. A program ellenőrzésére néhány soros számítástechnikai szöveget is vizsgáltunk, ehhez azonban a tőszótár nem állt rendelkezésre.

A jogi szöveg 27 soros volt, 80 pozíciós lyukkártyára volt lyukasztva. Ebből

valódi szövegszó	153 db
töredék	29 "
jogszabálysám /jelzet/ és ennek eleme	42 "

A számítástechnikai szöveg 3 soros volt. Ebből

valódi szövegszó	31 db
töredék, rövidítés	8 "

Az alkalmazott szótárak tartalma a következő volt:

toldalék táblázat	19 toldalék
nullszótár	18 szótó
tőszótár	57 szótó /tulnyomórészt főnév/

Az elemzés /összehasonlítás/ eredménye a következő volt:

	Jogi szöveg	számítástechnikai szöveg
funkcionális szó	17	0
szótó toldalék nélkül	56	0
szótó toldalékkal	10	0
szótó kötőhangokkal és toldalékkal	55	0
null- és tőszótárban nem szerepel	13	31
töredék, hibás jel	29	0
jelzet része /jogszabályé/, rövidítés	42	8
nem azonosítható	2	0

Az elemzéshez szükséges programfutás ideje /központi egység idő/
30.14 s volt.

4. A PROGRAM FELHASZNÁLHATÓSÁGA

A programrendszer fejlesztési stádiumban van, amit a biztató eredmények sürgetnek. A felhasználást egyelőre szűkebb szakterületeken ajánljuk dokumentációs célokra, adatbázis kereső file-ok létrehozására, információkereső rendszerek létrehozása során speciális szótár/tezaurusz/ készítésére, szövegek automatikus elemzésének és feldolgozásának céljaira.

5. A KUTATÁSOK FOLYTATÁSA

A 2. fejezetben említett, jelenlegi korlátozások megszüntetését tekintjük célunknak, továbbá olyan esetleges újabb problémák megoldását, amelyek a továbbiakban vizsgált nagyobb szöveganyagnál felmerülnek.

Az a/ korlátozás megszüntetését és a program teljes optimalizálását, esetleg BAL /Basic Assembler Language/ nyelvre való teljes vagy részleges átirását nem tekintjük fontosnak, amíg az algoritmusok nem fellelnek meg minden tekintetben a kitűzött célnak.

A szótárkezelés kiterjesztésének megoldása szintén elhalasztható, mivel a program egy-egy szűkebb szakterület szövegeinek feldolgozásához, automatikus indexeléséhez kíván segítséget adni, ahol a maximum 5000 szócikkés szótárméretük kielégítőek lehetnek.

További célunk egy optimalizált szótárkezelő program, a korábban elkészült tezaurusz-készítő programrendszer, valamint a fent ismertetett és a kutatás során kidolgozott egyéb programok, programrendszerek összekapcsolása kísérleti szinten, adagolt üzemmódban.

BALOGH Z.: Programrendszer magyar nyelvű szövegek szavainak tövesítéséhez

A magyar nyelv szerkezete a prefixek és szuffixek alkalmazása miatt nem teszi lehetővé az angol nyelvterületen alkalmazható szöveg-analizáló módszerek alkalmazását. Az információtároló és -kereső rendszerek, a szöveges információkat tároló adatbázisok szöveganyagának elemzésénél gyakori probléma a szövegekben előforduló szóformátumok visszavezetése a szótövekre; a szuffixek előtt gyakori kötőhangok felismerése és leválasztása; a szuffixek és prefixek levágása; a szó-fajok felismerése; a már létező szótárakban található szavakkal való azonosításuk.

A programrendszer a jelzett problémák megoldását teszi lehetővé magyar nyelvű szövegeknél.

Segédeszközül felhasználja:

- a szuffixek és prefixek táblázatát;
- a szövegek formaszavainak ún. nullszótárát;
- a tartalmat hordozó szótövek szótárát.

Mindezek a szótárak automatikusan bővíthetők a feldolgozások eredményeként. Ehhez azonban már az emberi kontroll szükséges. További problémát jelent a szuffixek hasonulása, valamint a szótövekből való hangkiesések, tőhangváltások megoldása.

A programrendszer IBM 360 gépen OS PL/1./F/ nyelven üzemel.

A rendszer szerkezetét és kísérleti feldolgozásának eredményét mutatja be a cikk.

BALOGH, Z.: Programme system of word stem forming from words in Hungarian texts

Because of the peculiar use of prefixes and suffixes the Hungarian language structure cannot apply English text analyzing methods. Analyzing word stocks of information storage and retrieval systems, textual information stored in data banks it is a frequent problem to trace back word forms to word stems; to recognize and separate frequently used glides before suffixes; to remove suffixes and prefixes; to recognize kinds of words; to identify them with words in dictionaries.

The programme system solves these problems regarding Hungarian texts. As aids the followings are used:

- tables of suffixes and prefixes;
- so-called null-dictionary listing form words of texts;
- dictionary of content carrying word stems.

All these dictionaries could be automatically enlarged as a result of the processing. Human control is, however, indispensable. Further problem is the assimilation of suffixes and the solution of word stem elisions and phonetic changes.

The programme system is operating on IBM 360 with OS PL/1./F/ language.

Structure of the system and results of an experimental processing are described.

БАЛОГ, З.: Программа на ЭВМ выполняющая отсеечение суффиксов и префиксов от слов венгерского языка

Структура венгерского языка из-за применения префиксов и суффиксов не позволяет использовать методы, аналогичные методам анализа текстов английского языка. При анализе слов информационно-поисковых систем и систем для хранения информации, часто встречаются следующие проблемы: сведение разных форм слов к их корням; опознавание и отсеечение соединительных гласных, часто появляющихся перед суффиксами; отсеечение суффиксов и префиксов; опознавание частей речи; сравнение слов со словами уже имеющихся словарей.

Предлагаемая программа позволяет решить для венгерского языка все вышеупомянутые проблемы.

Программа использует следующие вспомогательные средства:

- словарь суффиксов и префиксов;
- так называемый нулевой словарь формальных слов текстов;
- словарь корней слов, отражающих содержание.

Все эти словари могут быть расширены за счет результатов обработки, но при этом необходим интеллектуальный контроль. Дальнейшими проблемами являются ассимиляция суффиксов и опознавание некоторых звуков или же изменение корней при прибавлении суффиксов.

Программа написана на ЭВМ 360 на языке OS PL/1./F/.

В данной статье описывается структура программы и приводятся результаты экспериментальной обработки текста с помощью этой программы.

BALOGH, Z.: Programmsystem zur Wortstambildung in ungarischen Texten

Die Struktur der ungarischen Sprache schliesst wegen der ihr spezifischen Anwendung der Präfixe und Suffixe die auf dem englischen Sprachgebiet verwendbaren Textanalysemethoden aus. Bei der Analyse des Wortmaterials für Informationsspeicher- und -recherchesysteme sowie für textliche Informationen speichernde Datenbasen bildet es eine Reihe von Problemen, dass die vorkommenden Wortformen auf die Wortstämme zurückgeführt werden müssen; die vor Suffixen häufigen Binde-laute erkannt und abgetrennt werden müssen; die Präfixe und Suffixe abgetrennt werden müssen; die Wortgattungen erkannt werden müssen und diese mit den in bereits vorliegenden Wörterbüchern enthaltenen Worten identifiziert werden müssen.

Das Programmsystem ermöglicht die Lösung dieser Aufgaben in Bezug auf ungarische Texte.

Als Hilfsmittel werden

Tabellen der Suffixe und Präfixe,
das sog. Null-Wörterbuch der Formwörter in Texten,
das Wörterbuch der Inhalt tragenden Wortstämme

benützt. Als Ergebnis der Bearbeitung können all diese Wörterbücher automatisch erweitert werden, wozu jedoch menschliche Kontrolle erforderlich ist. Die Identifizierung der Suffixe, der Lautschwund aus den Wortstämmen und die Stammlautveränderungen bilden jedoch noch weitere Probleme.

Das Programmsystem läuft auf IBM 360 in der OS PL/1./F-Sprache.